

Nr 15.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående vissa åtgärder för reglering av prisbildningen på stenkol m. m.; given Stockholms slott den 15 september 1939.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över finansärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vilkas avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF.

Ernst Wigforss.

Utdrag av protokollet över finansärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 15 september 1939.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena SANDLER, statsråden WESTMAN, WIGFORSS, MÖLLER, ENGBERG, SKÖLD, QUENSEL, FORSLUND, ERIKSSON, STRINDLUND.

Chefen för finansdepartementet, statsrådet Wigforss, anmäler efter gemensam beredning med chefen för handelsdepartementet förslag om vissa åtgärder för reglering av prisbildningen på stenkol samt anför därvid:

I det oroliga läge på den inhemska varumarknaden, som uppkommit till följd av den europeiska krisen, är det av vikt att förebygga omedelbara prisstegringar på varor, som intaga en nyckelposition, och att därigenom förhindra, att näring ges åt de krafter vilka, om de icke effektivt motverkas, kunna utlösa en inflationsartad allmän prishöjning. Uppmärksamhet måste särskilt ägnas det sätt på vilket utvecklingen av importprisen på de viktigaste förnödenheterna påverkar hemmamarknaden. Om en betydande höjning av dessa priser finge försiggå, skulle det otvivelaktigt framkalla föreställningar om en förestående allmän prisstegring och sålunda skärpa den omedelbara

begränsning av utbudet och den ökning av efterfrågan som, enligt vad jag i annat sammanhang framhållit, på nuvarande stadium av utvecklingen utgöra det egentliga hotet mot penningvärdet.

Efter krigsutbrottet har prisbildningen på stenkol inom vårt land varit bragt ur jämvikt. Detta gäller även, ehuru i mindre mån, för koks. På vissa håll har en kraftig prisstegring ägt rum, som icke kunnat anses betingad av en allmänt sett otillräcklig tillgång på kol till förkrigspriser. I ett sådant läge måste av angivna skäl den betydande stegring av importpriset (cif svensk hamn) på intill 100 procent och mera, som de efter krigsutbrottet inkomna stenkolslasterna visat, aktualisera behovet av prisreglerande åtgärder. Innan jag går in på den praktiska utformningen av sådana åtgärder torde jag få i korthet beröra vissa principfrågor. Vad i det följande säges om stenkol, har avseende jämväl å koks.

När försäljningspriset för nyinkomna kollaster ligger väsentligt över de priser, som tillämpas vid försäljning av kol från inneliggande lager, måste dessa senare priser vid fri prisbildning förutsättas undergå en snabb stegring, åtminstone motsvarande importprishöjningen. Stegringen av hemmamarknadspriset på stenkol får i sin tur omedelbara konsekvenser för priset på hushållsbränsle och därmed för levnadskostnaderna. Denna effekt förstärkes kraftigt genom kolprisets återverkan på övriga varupriser. Den sekundära prishöjningen på varor, vilkas kostnadsläge i högre grad påverkas av bränslepriset, kan förlöpa mycket snabbt. På åtskilliga punkter kommer den här skildrade processen att ge upphov till vinster på inneliggande lager, vunna på konsumenternas bekostnad.

Om endast den prisstegring komme till stånd, som utgör en injustering av de inhemska prisförhållandena efter ett riktigt förutsett nytt importprisläge på stenkol, är det möjligt att utvecklingen icke skulle kunna anses förbunden med så allvarliga olägenheter, att motåtgärder vore obetingat nödvändiga. Erfarenheten visar emellertid, att övergången från ett prisläge till ett annat på sätt här utvecklats, icke får karaktären av en sådan jämn anpassning. På samtliga punkter har man att räkna med, att den förväntade utvecklingen i viss utsträckning utlöser en begränsning av varuutbudet och en forcering av varuefterfrågan, m. a. o. en tillfällig och konstlad knapphet som i likhet med en verklig brist tenderar att driva prisstegringen *utöver* vad som kan anses direkt motiverat av importprisutvecklingen. Härtill kommer att även tillfälliga, panikartade importprishöjningar på stenkol i nuvarande läge kunna komma att på ett avgörande sätt inverka på den inhemska prisbildningen.

På en marknad, som allmänt sett är i balans, behöver en prisstegring på kol icke betyda så mycket, om den håller sig inom rimliga gränser. Men läget blir ett helt annat, om prisstegringen är betydande och betingelser även i övrigt föreligga för en allmän prishöjning. I sistnämnda fall blir anpassningen efter det höjda importpriset på en så allmänt betydelsefull vara som stenkol lätt en drivande kraft i den allmänna prisutvecklingen, och denna i

sin tur återverkar på anpassningen ifråga, så att den förlöper våldsammare och med betydligt större risk för överdrifter än eljest. Av särskild vikt för bedömningen av stenkolsprisets möjliga återverkan på penningvärdet är den sannolika svårigheten att hålla jordbrukspriserna utanför en allmän prisstegring, som får stöd av väsentligt ökade bränslekostnader och priser på lantbruksmaskiner, cement etc. Och med en höjning av jordbrukspriserna följer i sin tur sannolikt en allmän lönestegring.

Slutsatsen av det anförda blir, att hemmamarknaden nu måste skyddas mot att inflytandet från importprisstegringen på kol ohämmat får göra sig gällande. Till stöd för penningvärdet måste därför sannolikt en isolering i prishänseende av hemmamarknaden med större eller mindre styrka upprätthållas, så länge det inhemska marknadsläget kan erbjuda förutsättningar för en fortgående och accelererande allmän prishöjning. Då även otillräcklig varuförsörjning kan verka starkt prisstegrande, måste isoleringen genomföras så, att icke importen minskas eller ens motiven till import försvagas. Om det inhemska priset stabiliseras på en lägre nivå än den, som för importörerna möjliggör en vinst eller ens täckning av deras omkostnader, är det emellertid uppenbart, att man icke kan räkna med oförändrad koltillförsel, om ej det allmänna ställer en garanti till importörerna att få skäliga kostnader täckta och därutöver handelsvinst. Isoleringen av hemmamarknaden från importprisstegringen förutsätter därför ett tillskott av medel från det allmänna. Här har räknats med att importen fortsättningsvis får ligga i enskilda företagens händer. Slutsatsen blir dock givetvis densamma, även om staten själv importerar och säljer till ett pris, understigande kostnaderna för införseln.

Det är tydligt, att de medelstillskott från statens sida, som äro ofrånkomliga om man vill förhindra en mot importprisstegringen svarande kolprisstegring på hemmamarknaden, kunna bli av betydande omfattning. Läget i detta hänseende blir gynnsammare, i den mån man kan tillåta priserna att stiga; fastställes försäljningspriset över förkrigsnivån, erhålles till och med en vinst på alla inneliggande lager, som bör gå i avräkning mot kommande förluster. I den mån förlusterna betingas av förändringar i priser och frakter, som komma utlandet till godo, medföra utbetalningarna för deras täckning ej några köpkraftstillskott till marknaden. Det är därför i samma mån ej nödvändigt att av penningpolitiska skäl finansiera dem genom ökad beskattning. Krav på täckning uppkommer emellertid av statsfinansiella skäl och måste även på penningpolitiska grunder uppställas, i den mån förlusterna gå tillbaka på kostnadsstegringar till förmån för svenska betalningsmottagare. Olägenheten av nämnda finansiella konsekvenser av prisregleringen måste vägas mot de förut skildrade vådorna av en fri prisutveckling på hemmamarknaden.

Om importprisstegringen förbindes med en allmän prisrörelse, blir dess fördelning mellan medborgarna fullständigt godtycklig; allmänt sett kan antagas att i första hand alla med bundna inkomster — alltså närmast räntor och arbetslöner — komma att drabbas, oavsett var inom produktionen inkomsttagarna äro verksamma. En utslagning av en större eller mindre del

av importprisstegringen på medborgarna efter beskattningsgrunder framstår då såsom rimligare än fri prisbildning med den fördelning av bördan som nås vid en sådan; isynnerhet gäller detta i den mån man kan anpassa valet av skattekölla efter den här ifrågavarande utgiftens särskilda art. I nuvarande läge synes mig under dessa omständigheter de finansiella konsekvenserna av en viss isolering av hemmamarknaden i prishänseende icke utgöra ett tillräckligt skäl mot att en sådan genomföres.

När jag så övergår till frågan om formen för en begränsning av importprisstegringens återverkan på hemmamarknaden, vill jag förutskicka, att jag anser denna böra ske med minsta möjliga rubbning av nuvarande handelsorganisation och handelsförbindelser. Jag förutsätter därför, att kolimporten tillsvidare skall i huvudsak ankomma på enskilda företagare och att även distributionen skall i allt väsentligt följa samma banor som hittills.

I annat sammanhang denna dag har Kungl. Maj:t bemyndigat chefen för handelsdepartementet att tillsätta en statens kolnämnd, avsedd att under industrisakkunniga handlägga frågor rörande försörjningen med kol och koks. Kungl. Maj:t har därjämte förordnat om importreglering för kol samt uppdragit åt kolnämnden att omhänderha licensgivningen.

På kolnämnden torde såsom första uppgift få ankomma att organisera en s. k. pool för kolimporten. I poolen torde böra ingå samtliga som driva importhandel med stenkol med undantag för företag som importera kol blott för egen förbrukning. Frågan om poolens lämpliga omslutning bör det i övrigt ankomma på kolnämnden att överväga och bestämma. Licens för kolimport synes böra lämnas endast den, som ingått i poolen och i förhållande till denna iklätt sig förpliktelse att följa av poolen meddelade föreskrifter med avseende å de införda kolpartiernas försäljning, jämte sådana företag som importera blott för egen förbrukning. Poolmedlemmarnas inköp och fraktavtal böra före licensgivningen noggrant prövas av nämnden.

Sedan ifrågavarande poolbildning kommit till stånd, bör mellan staten och poolen träffas ett avtal som reglerar poolens skyldigheter och rättigheter. Enligt detta avtal bör *poolen* å sin sida förbinda sig att följa de föreskrifter med avseende å försäljningen av stenkol som må bli av staten fastställda. Den viktigaste av dessa föreskrifter — den som avser att reglera det av medlemmarna i poolen tillämpade försäljningspriset — torde böra meddelas av Kungl. Maj:t efter förslag av kolnämnden. Priset behöver icke vara enhetligt för alla delar av marknaden. Vid en eventuell prisdifferentiering bör hänsyn tagas till prisregleringens syfte att bryta importprisstegringens återverkan på den allmänna prisutvecklingen inom landet. I den mån försäljning till underpris sker till industriföretag, böra garantier krävas mot oskäligen produktprisstegring. Föreskrifter för försäljningen avseende annat än prissättningen böra i regel lämnas av kolnämnden. *Staten* å sin sida bör lämna en utfästelse att ersätta poolen den förlust som tillskyndas dess medlemmar vid försäljning av stenkol på de av staten meddelade villkoren. Vid förlust-

beräkningen böra medlemmarna gottskrivas kostnaderna för de försålda partierna (samtliga självkostnader) samt därutöver handelsvinst, allt enligt kolnämndens prövning. Vinst utöver den sålunda bestämda handelsvinsten, som medlem gör, om försäljningspriset — exempelvis vid avyttring från äldre lager — överstiger det honom gottskrivna beloppet, skall av honom avstås. Garantien bör omfatta även den förlust som kan tillskyndas medlem för lager, som föreligga vid avtalets upphörande. Det må i detta sammanhang till slut understrykas, att statens tillskott till täckning av de sålunda framräknade förlusterna för poolen äro att betrakta såsom stöd för hemmamarknaden och för stenkols- och koksförbrukarna å denna, men däremot ej för importörerna själva.

Med den här föreslagna anordningen vinnes, att staten kommer att helt behärska prissättningen på kol — och i viss mån även på olika industriprodukter — utan att någon minskning av kolimporten till landet behöver befaras uppkomma till följd av statens ingripande. Vissa kompletterande åtgärder erfordras emellertid, för att den inhemska prisbildningen skall redan från början kunna anses på ett tillfredsställande sätt ordnad. Dessa åtgärder betingas av *dels* risken för att ineliggande varumängder i avvaktan på den vidare utvecklingen ej i vanlig utsträckning ställas till marknadens förfogande, *dels* en lokalt framträdande knapphet i förhållande till en vid denna tid av året reguljär ökning av inköpen från förbrukarnas sida, *dels slutligen* möjligheten för lagerhållarna att övergångsvis tillgodogöra sig i förevarande läge oskäligen vinster. Om den föreslagna organisationen kommer till stånd och importen erhåller avsett skydd, synas dock inga svårigheter föreligga att komma till rätta med ifrågavarande förhållanden med hjälp av de medel som stå till Kungl. Maj:ts förfogande. Huru de kompletterande åtgärderna böra i detalj utformas, saknar jag anledning att i detta sammanhang behandla.

Det förslag vars grundlinjer jag här utvecklat har under hand delgivits *industrisakkunniga* och *prissakkunniga*. Prissakkunniga ha därvid tillstyrkt förslaget, och industrisakkunniga ha, ur de synpunkter de ha att företräda, lämnat detta utan erinran.

Den här föreslagna formen för reglering av prisbildningen på kol fordrar på två punkter riksdagens medverkan. På grund av det betalningsansvar, som enligt avtalet med poolen skulle åvila staten, böra huvudgrunderna för avtalet underställas riksdagen. Vidare bör av riksdagen äskas medel för bestridande av de utgifter som till följd av avtalet kunna komma att åvila statsverket.

Sistnämnda medelsbehov är tydligen av samma karaktär som de för vilka täckning ansetts böra beredas genom anvisande av anslag å en särskild förskottsstat för försvarsväsendet m. m. Utgiftens storlek kan sålunda för närvarande ej överblickas. Den blir tydligen beroende av de utförsäljningspriser å kol och koks, som efter överbäggande av vid olika tider rådande omständigheter komma att fastställas. Men den påverkas också i avgörande grad av importkostnaderna och därvid icke minst av frakterna. Åtgärder för att

hålla fraktkostnaderna inom rimliga gränser bli sålunda av väsentlig betydelse även vid regleringen av kolpriserna. Det synes icke vara möjligt att nu fastställa sådana grunder för det erforderliga anslagets disposition, att detta kan anses bliva i sak maximerat av riksdagen. Här ifrågavarande utgifter låta sig icke naturligt inordna under något av de anslag som upptagits å den reviderade förskottsstat, som underställts riksdagens prövning (prop. nr 2). Jag finner mig därför böra föreslå, att å staten uppföres ett nytt anslag för ändamålet. Å detta anslag böra avföras även framdeles eventuellt tillkommande nya utgifter med samma syftning som de här behandlade. Jag vill slutligen förorda, att ersättningar för rekvisition enligt allmänna förfogandelagen få utgå av det nya anslaget, i den mån ersättningarna avse förfoganden för civila ändamål; dessa ersättningar bestridas nu av förskottsanslaget till allmänna utgifter för försvarsberedskap. Det nya anslaget synes lämpligen kunna upptagas under sjunde huvudtiteln och beräknas till ett belopp av 20 miljoner kronor. Siffran är naturligtvis godtyckligt vald men har betydelse genom att den anger den gräns vid vilken medelsbehovet måste bli föremål för riksdagens omprövning.

I detta sammanhang ber jag att få beröra en fråga avseende dispositionen av medel å förskottsstaten, ehuru den sakligt sett icke har samband med det här behandlade ärendet.

I skrivelse nr 312/1939 har riksdagen medgivit, att de kostnader, som kunde uppkomma genom enligt riksdagens beslut vidtagna åtgärder till förstärkning av den personella försvarsberedskapen under budgetåret 1938/39 och beträffande 1934 års klass under innevarande budgetår, finge bestridas från å riksstaten för sagda budgetår uppförda förslagsanslag, i den mån de vore av natur att normalt böra belasta vissa dylika anslag, och i övrigt finge belasta anslaget till oförutsedda utgifter. I dåvarande läge syntes det givetvis mindre lämpligt att för sådana förutsedda beredskapsåtgärder räkna med disposition av medel å försvarsväsendets beredskapsstat.

Åtgärder ha i enlighet härmed vidtagits, för att kostnaderna på grund av samtliga de beslut angående inkallande och kvarhållande av olika klasser värnpliktiga, som Kungl. Maj:t fattat under tiden mars—juli 1939, skola redovisas på angivet sätt. I skrivelse den 9 september 1939 har arméförvaltningens civila departement emellertid framhållit svårigheterna att i nu rådande läge vid sidan av de ordinarie anslagstitlarna i förenämnda syfte hålla ett flertal särskilda titlar och med hänsyn till de förändrade budgetförhållandena hemställt, att dessa kostnader måtte från och med ingången av nu löpande budgetår få sammanslås med kostnader, som skola redovisas å förskottsstaten.

Den föreslagna anordningen synes mig innebära en ändamålsenlig anpassning av redovisningen efter det ändrade läget. För den händelse riksdagen icke riktar någon erinran däremot, torde därför nyss angivna bered-

skapskostnader från och med ingången av innevarande budgetår få redovisas å vederbörande anslag och undertitlar å förskottsstaten.

Med åberopande av det anförda hemställer jag,

dels att Kungl. Maj:t måtte inhämta riksdagens bemyndigande att med en i enlighet med det anförda bildad importörsorganisation träffa avtal av den huvudsakliga innebörd som framgår av det föregående,

dels ock att Kungl. Maj:t, med viss ändring av tidigare förslag, måtte föreslå riksdagen att å förskottsstaten för försvarsväsendet m. m. under sjunde huvudtiteln för *Allmänna utgifter för pris- och handelsreglerande åtgärder* upptaga ett anslag av, förslagsvis, 20,000,000 kronor.

Vad föredragande departementschefen sålunda, med instämmande av statsrådets övriga ledamöter, hemställt behagar Hans Maj:t Konungen bifalla.

Ur protokollet:

P. J. Arrhenius.
